

1239904

149

יוסף בחירי

מרן רבי יוסף קארו

הוויכוחים שעברו בינו לבין המבי"ט
בתי-המדרש • תלמידיו • בני משפחתו
חיבוריו • שירי-קינה ואיגרות

כל אלה ידי
מאיר בניהו
עשתה

בית ההוצאה שלי"ד הרב נסים'
ירושלים תשנ"א

אוצר-כרטיסות בן-גוריון בנגב
הספרייה

בזמן קצר מאד (ראה נספח). זה הטעם ואלו הסיבות ש'תראה כמה פעמים דבריו סותרין זה לזה. המסקנה מכל העדויות שהובאו עד עתה היא, כיוון שמרן חיבר את שולחן ערוך בעת חולשתו ולא היה ספק בידו לתקנו ולעורכו, הרי שאין להורות דין על-פיו. ברם, אין להסיק מדבריהם שלחכמים אלה, שזו היתה דעת מורי ההוראה בצפת, וכי גם הם לא נהו אחרי דברי מרן בשולחן ערוך. צא וראה בפסקיהם.⁹

ומה היתה דעתם שלחכמי תורכיה? דומה שלא נמצא בהם אפילו אחד שמיעט בחשיבותו שלשולחן הערוך. אדרבה, שיבחוהו וקילסוהו. דרך-משל ר' סעדיה לונגו, בקינתו על מרן דיבר בחיבוריו, ואחרי שהזכיר את בית יוסף וכסף משנה, כתב:

ולא השיב ידו מני שים לפני בני העם, אשר הדלות בעקבותיהם כרוך, שולחן ערוך... ועליו יסמוך ויחיה על פיו... אפילו עצל שבעצלים לא נתעצל לעסוק בתורתו כל ימיו אשר הורהו דרך קצרה.¹⁰

נימוקים אחרים אנו מוצאים, אפוא, בפיו. לית מאן דפליג שספר זה אפשר להורות על-פיו, אבל לא רק לשמם שלבעלי הלכה חיברו מרן, אלא גם לשם שתי תועלויות נוספות. האחת לדלת העם שאין ידם משגת לקנות ספרים,¹¹ מעתה יהא דיי להם בשולחן ערוך ועל פיו יוכלו לנהוג באורחות הייחם. והתועלת השנייה — למתעצלים לעיין במקורות ההלכה ובספרי הפוסקים המרובים. רבני קושטא כתבו בשנת ת"ד, כי מרן בשולחן ערוך 'כלל בו כל הדינים הנמצאים בכל הפוסקים... בלשון צח וקצר הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים' (נספח ג).

בקיאותו שלמרן בס' הוזהר הוסיפה לקבלת הוראותיו בדורות שלאחר הדפסתו, שרבו כמה רבו בעלי הלכה שנוקקו לס' הוזהר בפסקיהם. ר' יעקב מאיו מקורפו כתב בתשובה ששלח אל ר' שמחה לוצאטו בויניציאה: 'ס' הש"ע אשר מימיו שותים בכל ישראל, ויוסף הוא השליט, והיה בקי בזהר כאשר מביא כמה ענינים בביתו נאווה קדש...¹² העירעור על סמכות ש"ע, כנראה יצא מצפת לקהילות איטליה. מעתה הוסיפו דברים לחוברתו שלספר, אבל בכל השמועות עומד ביסודן הנימוק שלסתירות שממקום למקום. ר' שמואל אבוהב מויניציאה כתב בתשובה ששלח לר' מנשה חיים פאדובה מקורפו בשנת ת"מ, כי הסתירות בשולחן ערוך הן 'לא אחת ולא שתיים'.

9 נסתפק בשתי דוגמאות. האחת בעניין כתיבת 'ונפשכי' בגט, האם יש לכותבה ביו"ד אחת או בשתיים. מרן כתב 'שפשוט המנהג לכתו' בשני יודיים', ולא הזכיר את דעת הרמב"ם שיש לכותבה ביו"ד אחת, ובצפת נהגו כהרמב"ם. ר' משה גאלנטי שאל את מרן: 'וכבוד תורתו כתב בספרו להפך והוא בדפוס. אמר אם נהגו כן אין לשנות' (שו"ת מהר"ם גאלנטי, ויניציאה ש"ח, סי' ו, דף ד, א). ובמקום אחר בעניין זה כתב: 'מורנו הרב ז"ל כתב בספרו בפסק הלכה... בשולחן ערוך בשני יודיים' (סי' יט, דף י, ג. וראה גם סי' קכד, דף סה, ד). והשנייה בעניין אות כ' פשוטה, ר' שלמה הנרבוני מחרון כדעת מרן בשולחן ערוך ונימוקו עמו: 'שמאחר שמהרי"ק ז"ל לא פליג עליה, משמע דסבירא ליה הכי... דאי הוה פליג עליה היה מביאו הרב מהר"ק קארו נר"ו' (שו"ת מהרשד"ם, אבן העזר, שאלוניקו שני"ד, סי' מ, דף מה, א). סדר זמנים, שאלוניקו שני"ד, דף נא, א. מעין דברים אלה כתב מהרשד"ם: 'וקשה עלי לטרוח להעתיק לשון הפוסקים... וכל שכן עתה שהרחיב לנו בשולחן ערוך ומוכן, הוא הספר הישר שחבר מהר"ק קארו נר"ו' (שו"ת מהרשד"ם, אבן העזר, שאלוניקו שני"ד, סי' מ, דף מה, א). ואין הכוונה לשולחן ערוך, שדברי מהרשד"ם נכתבו בשנת ש"כ"א, אלא לבית יוסף. וכאילו קדם מהרשד"ם למרן בקריאת השם לספרו השני.

¹⁰ מטעם זה עצמו חיבר ר' יעקב צמח את הגהותיו על שולחן ערוך. ראה להלן, נספח ב.
¹¹ זרע אנשים, הוסיאטין תרס"ב, סי' כא, דף ד, א. ובעניין ההלכה והקבלה, ראה להלן, נספח ב.

[ש ע ב]

מכאן סמכו של כת הקודמין המעיינים על מה ששמעתי אומרים, שהרב הנז' מסר לתלמידיו כתיבת קצור ספרו הגדול ב"י, ה"ה ספר ש"ע. ויען כי לא אחד היה הרב המסדר שניהם, נמשכו מזה קצת השינויים בדעות ובנסחאות וקשה לזווגם ולתקנם יחד בלתי דוחק הרבה, המביא להוציא הדברים מידי פשוטים.¹² עדות זאת היא מרחיקת לכת מאד, ולפיה לא מרן חיבר את השולחן הערוך, וממילא נפקא שאינו ספר פסקים שלאורו יש ללכת.

כיצד נתגלגלה השמועה באיטליה ונתעצמה? ר' אברהם יוסף שלמה גראצייאני, הנודע בכינויו אי"ש ג"ר, שהיה בן דורו שלר' שמואל אבוהב, כותב בהגהותיו על שולחן ערוך שבכ"י בעניין מנהג הכפרות, שבשולחן ערוך סי' תרה כתוב בכותרת מנהג שלשטות:

שמעתי מחכמי הדור ז"ל, ובפרט מהגאון מופת הדור כמוהר"ר נתנאל טרבוט זצוק"ל, מ"ו וקרובי, כי דברים הללו אינם מהרב הגדול המופלא בדורו כמוהר"ר קארו ז"ל, רק דברי תלמיד א' שכתב כן כשהיה מסייע לרב הנז"ל, לכתוב כללי דיני ספר ש"ע זה על כל סי' וסי', ושכך קבל מרבותיו דאי.¹³

שמועה כזאת ממש הגיעה לידי ר' שמואל אבוהב, ותלמידו ר' שמשון מורפורגו מעיד: איך בימי חורפי, בהיותי מתאבק בעפר רגלי גאון ישראל כמוהר"ר אבוהב ולה"ה, שמעתי ממנו שהדברים הרשומים בש"ע א"ח קודם סי' תר"ב, מנהג כפרות בעיה"ך מנהג של שטות הוא, קבלה היתה בידו שאינם דברי מהרי"ק אלא דברי מסדרי הסימנים והמפתחות. והראיה שהמחבר לא כתב בפנים אלא יש למנוע המנהג ולא הלעיג עליו.¹⁴ והנה, מצאתי עדות נוספת, גם היא מתלמידי ר' שמואל אבוהב, הלא הוא ר' יצחק הלוי וואלי שכתב בספרו שלחן הפנים שבכתיבת-יד:

מנהג כפרות, בעי"ה מנהג של שטות הוא, אינו מדברי רבי ז"ל, אלא המדפיס שם אותו מדעתו. כך קבלנו מבנו של המדפיס עצמו הראשון שהדפיס הש"ע. ובר"ך רחמנא דשקליה למטרפסיה מיניה בהאי עלמא דבן בנו היה שוטה.¹⁵

המדפיס הראשון היה ר' מאיר בר יעקב פרינץ שעשה בדפוס בראגאדין. שינוי מהותי יש בין עדויות אלו לבין דברי ר' שמואל אבוהב עצמו. ונשתנו הדברים לטובה. תחילה נאמר שמחברי השולחן הערוך הם תלמידי מרן וכאן נאמר שהתלמידים לא חיברו את הספר אלא היו 'מסדרי הסימנים והמפתחות', כלומר כותבי הכותרות. ושוב שוני אחר, בשם משפחת המדפיס דווקא, שהסימנים הם מידי המדפיס, וכל כך עיוות במעשה זה עד שגעוש. ברי, שבעדויות אלו אין מקום לדבר בסתירות שבספר, אבל המסקנה שאין להורות לפי השולחן הערוך, היא כמו נדחית.

כמה מחכמי איטליה חזרו וקיימו את השמועה שלר' שמואל אבוהב ולא זו בלבד, אלא שאמרו בפיהם את המסקנה המתבקשת מכך. ר' יצחק לאמפרונטי כותב: שלחן ערוך אית דאמרי דלא חברו מהר"ק קארו אלא אחד או רבים מתלמידי, ולכן לא פסקינן כוותיה, אלא נעיינ בבית יוסף קודם הוציא מפינו פסק דינא.¹⁶

12 דבר שמואל, ויניציאה תס"ב, סי' רנה, דף ע, ב.
13 הגהות אי"ש ג"ר על שולחן ערוך סי' תרה, כ"י קויפמן 106 (תצלומי ס' 2984). ובעניין הכפרות עיין להלן, עמ' תלב.
14 ר' שמשון מורפורגו, שו"ת שמש צדקה, ויניציאה תק"ג, חלק א, סי' כג, דף ג, ג.
15 ר' יצחק לוי וואלי, לחם הפנים, כ"י בדלי 749 (תצלומי ס' 20287), סי' תרד, א, דף פ"א.
16 ר' יצחק לאמפרונטי, פחד יצחק, ערך שלחן ערוך, ברלין תרמ"ז, דף רט, ב.

על שום מה חיבר מרן את שולחן ערוך ולשם מי חיברו ?

כיוצא בזה כתב גם תלמידו ר' משה חאגיז :

וגם ילמוד בפסקי דינין כי הם בימינו כמו המשניות בימיהם. אבל לא יפסוק לעולם על פי הקיצורים, אפילו מהש"ע, אם לא על פי הבית יוסף הארוך. ומכ"ש שאין לסמוך על שאר קיצורים כמו שהוא ספר הרב בעל פני' חדשות ותלקט שלי וכל כיוצא בהם, שכל אלו לא נעשו הלילה כדי להורות מהם כי אם להקל הטורח והמשא מאת בעלי ההוראה, שימצא מבוקשו על אותו מפתח קטן.²¹

מצאנו שהמסורת שהיתה בידי ר' שמואל אבוהב גדוהת ונסתרת הן מדבריהם שלחכמי צפת והן מן העדויות המובאות בשמו ובשם ר' נתנאל טרבוט, שרק הסימנים הם מידי התלמידיהם. בא החיד"א ולא זו בלבד שקירק את העדות, אלא ביטל כליל את המסקנה שאין להורות על-פי השולחן הערוך. הוא הסתער על האוחזים בדיעה זו, ואת ערך שולחן ערוך בשם הגדולים פתח בלשון זה: 'שולחן ערוך יסדו מרן הקדוש להורות מתוכו אחר שעמד בשרש הדין בב"י. ועל דברי ר' שמואל אבוהב יאמר :

מי יאמין לשמועתו, דנראה פשוט שמרן הקדוש לא יניח ספר שעשאו להורות לכל ישראל ביד תלמידיו אף שהיו גדולים, שיבא מכשול, וכ"ש שלא יחלק ההלכות לזה אחת ולזה אחת או כיוצא, דנפיק מיניה חורבא. ואם ח"ו הי' כן לא הי' כותב שהוא חיברו, דכל קהל עדתנו עליו יסמוכו, והוא לא ידע אלא תלמידיו. וח"ו למרן הקדוש שתצא תקלה מתחת ידו.²²

וכיוון שידע החיד"א שיבואו ויקשו עליו מן הסתירות המצויות בספר, הראה שאפשר לפרש את דברי מרן ויתברר שאין בהם סתירה.

אכן, מה לנו לכל הדיעות והשמועות הללו. ניפוק וניחזי מאי מרן דבר. תחילה בנמן חיבורו שלשולחן הערוך, שכבר ראינו שעסק בו משנת שט"ו ועד אדר ש"ח. כלומר החל בחיבורו עשרים שנה לפני פטירתו, בהיותו דשן ורענן. בשנים שלפני כן ובשנים שלאחרי כן עסק מרן בחיבורו כסף משנה על הרמב"ם וכתב תשובות הרבה שאין בהן כל סימן שלזקנה אלא אדרבה כוח-געורים. ובהו נדחו מקצת מעדויות מהר"ח ומהרי"ק, שהם הודיעו שמרן הוא המתבר, אבל לעת שזכרונו נחלש.

בשער הדפוס הראשון כתוב: 'כדי שכל מבקש ה' ימצא מבוקשו בנקל, כל דין ודין על מתכונתו ... אשר לאורו ילכו בטח'. כלומר ינהג על-פי דין שולחן ערוך. אמת שנוסח זה אינו מידי מרן אלא ר' מנחם פורטו הכהן כתבו, אבל דבריו הולמים את דברי מרן בהקדמתו. ואלה דבריו: הוא אמר לעצמו

21 ר' משה חאגיז, משנת חכמים, ואנדובק תצ"ג, סי' שסז, דף עט, א. ור' גם דבריו בסי' שמת, דף עה, ג: דגתי ק"ו בעצמי ממ"ש רבינו הגדול מוה"ר קארו ז"ל הי"ה על שולחן הערוך שלו, שאין להורות מתוכו רק אחר היות המורה רואה שורש הדין אשר הביאו בביתו ביתה יוסף.

22 שם הגדולים, שם. וראה גם דברי ר' מלאכי הכהן, שם, דף קלד, ג. ולענין דעתו זאת שלחיד"א וקבלת ההוראה מרן בשולחן ערוך, ראה המשא והמתן שבין ר' יוסף חיים מבגדאד לר' חיים פאלאג'י מאיזמיר בס' רב ברכות לר' יוסף חיים, בגדאד תרכ"ח, עמ' קלב, א - קלג, ב והמקורות המובאים שם. ולא עמדתי על ענין זה כאן, לפי שבמאמר על ס' בית יוסף (לעיל, עמ' שטט-שנ) כבר דברתי בו. אוסיף בזה על הנוהג במארוקו. ר' יעקב נ' צור כותב: 'כשיצא טבעו [של מרן] בעולם ונתפשטו חיבוריו ב"י וש"ע וקבלו אבותינו ורבותינו ז"ל ... דבריו וסברתו אפי' נגד אלף פוסקים. שוב אין לנו אלא סברתו. (משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, נא-אמון תרס"ג, סי' ה, דף ב, א).

לא אמר ר' יצחק לאמפרונטי דיי, עד שהביא עדות בשם רבותיו שיש בה משום החרפה וקללה: 'שמעתי מרבותי הפוסק בשולחן ערוך, אל יהי ברוך'. כמותו ר' שמשון מורפורגו שכתב: 'וכלל גדול בדינו מקדמונינו שלא לפסוק דין מתוך הש"ע'.¹⁷ ברם, אין ספק שכלל זה יתירים עליו היוצאים מן הכלל, ואף-על-פי ש' בית יוסף היה ספר הפוסקים שליחודי איטליה, הם נזקקו תדיר גם לשולחן ערוך ופסקו על פיו.

באותה התקופה קמו באיטליה כמה חכמים שהורו שלא כמרן ובכך רצו להידמות לרבני אשכנז. ר' ישעיה רומאנין מבני חבורתו שלרמח"ל יצא חוצץ והשחית את סכיניו כנגדם, וכתב:

ראיתי שערווריה, הבונים חרבות למו ויאמרו נבנה עיר ומגדל ונעשה לנו שם, כשם איזה מרבני אשכנז י"א [ישמרם אלהים], אשר להראות חריפותם, [ושכלם ?] המתור-עבים, מבני גילם, את הישרה יעקשו וידברו סרה נגד פסקי רבינו הגדול, רבן של בני גולה [אשר] ערך שלחן לפני כל ישראל ... אשר אם יגזור ה' בחיים ותהיה לי שעת הכושר, אשלוף הרב קולמוס מתערה למען האמת לא תהא נעדרת וכבודו של רבינו ...¹⁸

על דרכו שלרמח"ל בענין זה אתה מוצא בוויכוח שבין 'תלמיד' לרב. התלמיד שאל 'איזה סדר אקח ללימודי למען אצליח', והרב השיבו: 'אח"כ ילמוד הש"ע, ויראה כל דין שיש בו חילוק מדברי הרמב"ם, או נוסף עליהם, יבקש בב"י ויבין טעמו ונימוקו' (דרך חכמה בסופו). אמור מעתה שלעולם הלכה כשולחן ערוך שהוא מבוסס על משנה תורה. פעמים שמרן חולק עליו או מוסיף דברים משלו. אם יש את נפשך לדעת מהו הטעם לכך ומהו המקור לדברי מרן, צא ועיין בבית יוסף. ואכן גם ר' יצחק לאמפרונטי כותב שיש לעיין 'בבית יוסף קודם' הוצאת פסק דין, ואין בכך שלילה, אלא אדרבה איפכא: יסוד ההלכה בשולחן ערוך, לכן יש לעיין בו תחילה אבל אין לפסוק את הדין אלא עד שיתברר לך מקורו והסברות השונות בבית יוסף.

יש מן הפוסקים שמיעטו בערכו שלשולחן ערוך ונתנוהו ענין למפתח. ראוי לעיין בו ולא כדי לפסוק את הדין אלא למצוא את מקורו בטור ובית יוסף. וכך כותב ר' יהושע פאלק, תלמידו שלמר"ם:

וראיתי שדעת הגאונים מהרי"ק ומור"ם היתה רצויה ... כי כוונתן היה שלא יפסקו מתוכם כי אם מי שלמד תחילה דברי בעל הטורים עם פירוש הב"י, וידע מתוכם מקום כל דין עם טעמו מהתלמוד ומגדולי המחברים. וכדי שלא יזיוו מזכרונם הדברים, חיברו הש"ע להיות עומד לפנייהם למזכרת.¹⁹

בדומה לכך כותב ר' אברהם יצחקי, הראשון לציון, בספרו זרע אברהם. וזה לשונו:

על המורה ובה אין לו כי אם לעמוד על יסוד הדין ועיקרו, כפי משמעות התלמוד והפוס' אשר מפיחהו אנו חיים. והשולחן ערוך הוא לזכרון ופתח טוב לעוברים ושבים.²⁰

17 ר' שמשון מורפורגו, שמש צדקה, יורה דעה סי' לג, דף פו, ב.
18 כ"י אוכספורד 2239, דף 2238. עיין מ' בניהו, כתביו של רבי ישעיה רומאנין מפאדובה, ברא"יל, יד-טו (תשל"ז), עמ' 181-182, 212.
19 ספר מאירת עינים על חושן משפט, בהקדמה. וראה גם ר' מלאכי הכהן, יד מלאכי, ברלין תרי"ב, כללי שו"ע ורמ"א, דף קלד, ב; בוועז כהן, קונטרס התשובות, בהדפשת תר"צ, עמ' 25-26.
20 חלק ב, קושטא תצ"ב, חושן משפט סי' ב, דף נו, ד.

טוב ללקוט שושני ספירי אמריו [שלספרו בית יוסף] בדרך קצרה, בלשון צח וכולל, יפה ונעים, למען תהיה תורת ה' תמימה שגורה בפי כל איש ישראל. כי כאשר ישאלו לת"ת דבר הלכה לא יגמגם בה... בהיותו שגור בפיו ספר זה... לחלקו לחלקים שלשים, ללמוד בו בכל יום חלק, ונמצא שבכל חדש הוא חוזר תלמודו... זאת ועוד התלמידים הקטנים יהגו בו תמיד וישגו לשונו על פה ותהיה גירסא דינקותא מסודרת בפיהם מקטנותם הלכה למעשה...

כמה מגמות היו לו, איפוא, למרן בחיבור ספרו. הוא עשאו שווה לכל נפש, כתוב בלשון קצרה וברורה ומובנת לכל.²³ דבר זה יפה הוא גם לבעלי ההלכה, שבספר זה הובאת הכרעת הדין ואם הרב נדרש לשאלה ועליו להיזדרז ולהשיב, וכן אם אין זמנו פנוי לעיין בדבריהם של בעלי ההלכה שקובצו ופורשו בבית יוסף, הרי יכול הוא להורות בפשטות על-פי סגן זה. הדבר יפה גם לנערים שישגו בעל-פה את ההלכות וידעו מעצמם כיצד לנהוג באורח חייהם. לשם זה הציג לחלק את הספר לשלושים חלקים, כדי שהמשגן יוכל לסיים את כל ארבעה חלקי השולחן הערוך בחודש אחד. ואכן, במהדורה השנייה שנדפסה בשנת שכ"ז, מתפארים המדפיסים בשער: 'חלקנו הספר לשלושים חלקים, כדי שהתלמידים... יוכלו לקיים מצותו להשלים כל יום חלק אחד ממנו'. ברם, 'התלמידים הקטנים' כלום צריכים הם לדיני אישות ולדיני ממונות? אלא בוודאי 'קטנים' ביחס לתלמידי החכמים, והכוונה היא לבחורים שטרם הגיעו לשנות הוראה.

מגמה נוספת אתה מוצא בדברי המדפיסים שלשולחן ערוך 'בכרך קטן', שהדפיסוהו בצורה הנואת, 'למען ישאוהו בחיקם, להגות בו בכל עת ובכל מקום, כאשר יחנו או יסעו'. רוצה לומר שבעת שאין ספרים מצויים אצלם, או בעת שהם נוסעים ממקום למקום, ייעזרו בספר ועל-פיו יורו את ההלכה.

ושאלה היא, כלום כל אותם החכמים שהתאמצו להביא ראיה שאין לפסוק על-פי השולחן הערוך והכריזו כי לא חיברו מרן אלא לצורך נערים, לא ראו את דברי מרן אלה? דומה שמנוסת דבריהם, כגון 'התלמידים הקטנים יהגו בו', וכן להיות להם למזכרת, משמע שראו את דבריו ולא נזקקו אלא למה שיש בו משום סייעתא לדעתם.

אף אנו נוסף משלנו. אותם שמן הסתירות באו לומר שמרן חיבר את השולחן הערוך לנערים ולעמי הארץ, מה ישיבו לשאלה: כלום לאלה רשאי המחבר להדפיס ספר בלתי מתוקן שגם מרובות בו הסתירות? אדרבה, תלמיד חכם דווקא יכול לעמוד עליהן.

לא עוד, אלא שדבר טבעי הוא לאדם גדול בשיעור קומתו שלמרן, שחיבר ספרים הרבה במשך שנותיו הארוכות והיה תרוד מן הבוקר ועד הלילה בישיבה ובעסקי הציבור. וכלום ספרי הרמב"ם לא יימצאו בהם סתירות? ²⁴ הוא הדין לספר ארבעה טורים עצמו.²⁵

23 לדעת ר' מלאכי הכהן מרן 'יסוד ס' תקצר על סדר הרמב"ם בדברים שהרמב"ם מדבר בהם ועל סדר הטורים בדברים שהרמב"ם ז"ל אינו מדבר בהם'. יד מלאכי, שם, דף קלד, ג. וראה להלן דברי הרח"ו ליד הע' 3.

24 ראוי לציין שר' אריה לייב הכהן פוסקא, בנו שלמחבר משנה ברורה מעיד כך על ספרו שלאביו 'בשביל שהכתבים לא יצאו תמיד מעט אחת, נמצא לפעמים סתירות שהרב המחבר לא עמד עליהם' (קיצור תולדות החפץ חיים, בראש 'מכתבי הרב חפץ חיים זצ"ל', ווארשה תרפ"ו, עמ' 42-43. במהדורת ירושלים תש"ב נשמטו הדברים).

25 ראה תשובת מרן לר' אברהם טריוויש צרפתי משנת רצ"ה: 'וכן מצאתי מקצת מקומות הטור שדרכו לעשות כן, לא למה שמפרש במקום א' והלכה כדברי רש"י ובמקום אחר פוסק הלכה

וכנגד אלה שאמרו שהסימנים לא מידי מרן הם ויש שאינם הולמים את דעתו, מה יענו על כך, שהרי כמה מהדורות נדפסו בחיי מרן וכלום לא יכול היה למחות בתלמיד או במדפיס ולתבוע את תיקונו?

שולחן ערוך לפני זקנים עם נערים

בכרך קטן למען ישאוהו בחיקם
להגות בו בכל עת ובכל
מקום כאשר יחנו או יסעו

ספרו כהה"כ יוסף קאהלוויץ כה"כ
אפרים קאהלוויץ

נדפס בעיון רב עם תוספת באור המנות

אבן העזר

במנוח חסיד אלוויץ בראדנין

פה ויניציא

שולחן ערוך לפני זקנים עם נערים, אבן העזר - ויניציאה שלי"ך

כבר נאמר שלא כל חכמי איטליה סברו שאין להורות על-פי השולחן הערוך. לא שנא בדור הראשון, שכבר העידו על כך גדולי החכמים באיטליה בדבריהם שבראש השולחן הערוך ובסופו, ולא שנא בדורות שלאחריהם, שכמה וכמה חכמים חיברו הגהות ופירושים על

דלא כותיה קאי, אלא למה שכותב במקום אחר ענין אחר ואינו מבאר כל צורך, וסומך על מה שאמר במקום אחר' (אבקת רוכל סי' יד, דף יא, א. וראה גם סי' יב, דף ט, ב). כיוצא בזה כתב ר' שמואל ז' וירגה בתשובה ששלח אל מרן. וזה לשונו: 'דרכו של הטור לפעמים לעשות כן, שכותב במקום א' דעת פוסק א' ובמקום אחר דעת פוסק אחר... (שם, סי' פח, דף נח, ג).

השולחן הערוך. נראה שכשני דורות לאחר חיבורו, דווקא אחרי שרבו הפירושים על הספר ונתקשתה הכרעת הדין, הייתה נסיגה כלשהי. על התפשטותו בדור הראשון אתה למד גם מכך ששולחן ערוך נדפס בחיי מרן בויניציאה כשבע פעמים תוך עשר שנים.²⁶ לאחר פטירתו לא נדפס שוב בויניציאה אלא בשנות של"ח, שנ"ג ושנ"ח ומכאן ואילך רבו המהדורות שנדפסו בקראקא. למן שנת ש"ל ועד שנת ש"ט נדפסו שש פעמים, וכמובן משום שבהם נוספו הגהות הרמ"א.

השתלשלות הדברים היא, איפוא, כך: תחילה דובר בסימנים שתלמידי מרן כתבו. מכאן התגלגל הדבר על הספר כולו. הוא הדין לעניין הסתירות ושאיין לפסוק על-פי שולחן ערוך. יסודו שלדבר הוא, כפי שנמצא בדברי הרח"ו, שלא אמרו זאת אלא 'בזמן שדבריו סותרים זה את זה' ולא בכל גוונא. ודבר גדול השמיענו. ומכאן נתגלגל הדבר מן הפרט אל הכלל. ופליאה היא שאותם החכמים שהכירו את מרן ושתו מים מבארן, כלום יעלה על הדעת ששדו בו נרגא? אם כן, איפוא, על שום מה הפיצו את השמועה הזאת? אמת שמהריט"ץ חולק על מרן בכמה מקומות,²⁷ אבל בתשובותיו הוא מתיחס לשולחן ערוך כספרו שלמרן ונושא ונותן בדבריו. כמדומה לי שאמירתו שלמהריט"ץ, שמרן חיבר את שולחן ערוך לנערים ולעמי הארץ, אין בה משום ביקורת אלא אדרבא יש בה משום לימוד סניגוריה. כלומר ספר זה נתחבר בשל מי שאינו יכול להעמיק עיון בס' בית יוסף. משל רצה מהריט"ץ לומר לבעלי הלכה: מה כי תלינו על הסתירות? ספר זה לא נועד לפסוק דין על-פיו ולכו לעיין בבית יוסף. ואכן משנדרש מהריט"ץ 'לבאר אשר נמצא כתוב בספר הקצר לרב המוסמך האשל הגדול מהר"י קארו בהלכות גיטין, שנפלו בו 'ספקות הרבה', יצא חוצץ נגד 'א' קדוש מורה הנוראות שפי' דברי הרב, שלא כאמיתם. וכך כתב מהריט"ץ:

ובאמת כמה רחוקים ורחוקים דברים הללו, ופי' זה רחוק בדברי הרב, שלא מצינו כלשון הוזה בשום פוסק. ומהם גם דרכו של הרב לפרש ולא לסתום בשולחן ערוך בפני הכל. ולא זו הדרך לדבר בלעגי שפה ובלשון אהרת.²⁸

דעתו שלמהריט"ץ היא, איפוא, ששולחן ערוך הוא ספר פוסקים, שהרי נכתב בלשון ברורה ופסקות. בדבריו אין לפלפל ואין ליישב ספיקות בכל דרך, אלא יש לרדת לעומקם ולהוציא את ההלכה לאורה.

אמת, שמרן עצמו, בהקדמתו לס' כסף משנה, מביא את דברי הרא"ש, שכתב: 'כל המורים הוראות מתוך דברי הרב רבינו משה בר מימון ואינם בקיאים במשנה וגמרא לידע מהיכן

26 כתב אני כך משום שרשימתו של ג' בן-מנחם, הרפוסים הראשונים של השולחן ערוך' (קובץ מרן הג"ל, עמ' קא—קכ) לוקה בחסר. בידי דפים מחלק חושן משפט 'בכרך קטן' שאינם ממהדורות של"ד ולא שני"ח. ועוד יש בידי חלק יורה דעה בכרך קטן מרפוס בראגאדין, שמחיל בדף שב, לומר לך שכל חלק בא זה אחרי מספרו שלה. בשער נזכר מרן בברכת המתים. יש, איפוא להניח שנדפס בין השנים של"ו—של"ט. גם מס' ד' ברשימת בן-מנחם לא היה ולא נברא. השער הוא שלמהדורות שנ"ח והקולופון שלמהדורות של"ד הקטנה שבס' 6. לא זו בלבד, אלא שלפני ס' 9 יש לרשום מהדורת שאלוניקי שני, שידועים ממנה רק התלקים אורח חיים ויורה דעה.

27 כגון בס' קנו: 'וקשה לי על הרב ז"ל שהביא דברי הרא"ש ודברי בעל התרומות בס' [ברת] אחת והן חלוקין זע"ז [זה על זה] כרחוק מורה ממערב' (דף קב, ד). ולהלן: 'וכבוד הרב במקומו מונח, אין הבנת לשו' הגמ' כן' (דף קג, א. וראה י"ש שפיגל, מבוא לשו"ת מהריט"ץ החדשות, כרך א, ירושלים תשמ"מ, עמ' 25). לעומת זאת בכמה מקומות יזכיר את מרן בכבוד גדול, כגון: 'כבר הורה זקן, גדול הדור שלפנינו' (ס' קפג, דף קמח, א).

28 שו"ת רבינו יום טוב צהלון החדשות, חלק ב, ס' רלו, עמ' רס, ב.

הוציא דבריו, טועים להתיר האסור ולאסור את המותר, כי כל הקורא בו סבור שמבין בו ואיננו כן. נכון הדבר שמרן על-פי רוב מעתיק את לשון הרמב"ם. ברם, אין ספק שהיא הנותנת, מרן בא למלא את החסרון שתלו במשנה תורה, בעריכת הלשון ובאותם השינויים שיש בין חיבורו למשנה תורה. הגע בעצמך, מרן שהביא את דברי הרא"ש דלעיל, הוא אשר אמר על ספרו שהוא נועד לבעלי הלכה וגם למי שאינם תלמידי חכמים. אם לא תאמר כך מה טעם היה לחבר את שולחן ערוך? אכן, זיל לסיפיה דהקדמה ותמצא שכן הוא:

מרן חש או שמע השגות מעיין אלו על שיטתו לפיכך אמר גם כלפיהם את דבריו אלה: ואני אומר שטעם רבינו, שאילו היה רוצה ללכת בדרך המתברים שקדמוהו מה יתרון היה לו להוסיף על דברי הרב רבי יצחק אלפס, שברוב המקומות פוסק כמותו, ולכך בא לחדש פסק הלכה בלשון צח וקצר כמו המשנה, ויכול כל חכם לב מהבאים אחריו לסמוך על ברירתו של רבינו. ואם ימצא איזה חכם גדול שלא ירצה לעמוד על ברירתו, עד שישקול גם הוא במאוני שכלו, מי מעכב על ידו מלעיין בספרי הגמרא והמתברים... אם יהיה נחפו לפסוק יסמוך על דעת רבינו וגם כשלא יהיה נחפו...

עין רואה שלא אמר מרן דברים אלה רק כדי להציל את הרמב"ם מהשגת הראב"ד, אלא גם להדוף דברי המערערים על שיטתו שלו מאותו הטעם עצמו. הוא לא חש לדבריהם ועשה את מעשהו ההיסטורי הגדול.

דומה שהסבר נוסף לכך יכולים אנו למצוא בדברי ר' יהודה אריה ממודינה. עם הארץ אחד אמר לו: 'עד שאחרי הדפסת ספר שולחן ערוך תחת אצילי ורועותי, אין אני צריך לשום אחד מכם הרבנים'.²⁹ שומע אתה בת-קול שבקעה מליבותם של מורי ההוראה, שמא עמי הארץ יפסקו לעצמם את הדין על-פי שולחן ערוך מבלי הבנה ולא יודקו לרבנים שבידם הכוח לכך. ואתה מוצא חשש זה מפורש גם בקצה אחר שלקהילה היהודית, בדברי ר' יהושע פאלק, שחי באותו הזמן, וכתב בהקדמה לספרו מאירת עינים, שלא הרי תקופתו שלמרן כהרי תקופת זמנו, שבזמנו

ככובד התלאה נמשך מהטובים רעה, שרבים חושבים נפשם כאלו הם מדור דיעה, ורוצים ללמוד תורה על רגל אחד ומצפצפים וכו', מתוך הש"ע. והן מחריבי עמינו, הפרו ברית אלקינו וגורמים רעה לנפשם...

והטעם כי אף שהגיעו להוראה כל שפוסקים מתוך דברי הש"ע הסתום והחתום אינן מבינים גוף הדברים על בורים... ק"ו כשבאים לדמות מילתא למילתא...

הכלל שאין להורות על-פי שולחן ערוך הוא שגרם לבעלי ההוראה האשכנזים לחבר פירושים עליו. בחיבורים אלה אתה מוצא לא זו בלבד ציונים ומראים מקומות, אלא גם יישוב הסתירות ופירושים רחבים לבירור ההלכה, ולא דווקא כסברת מרן. ודברים כגון אלה ששמענו מפי בעל הסמ"ע, משמיענו ר' יום טוב ליפמן הלר בהקדמה לס' 'מעדני יום טוב': 'לא נתכוון [מרן] לעולם להורות מתוך ספרו... רק מי שלמד ועיין בס' הטורים עם פירוש ב"י וילאה למצוא תכלית כל דין ודין, הלא ידעו ויבינו מתוך השו"ע. זאת הייתה כוונתו הרצויה.

כדברים האלה, על המורים הלכה מתוך שולחן ערוך, כתב גם מהרש"א: 'הרי הם אין יודעין טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו מתחילה בדבר מתוך התלמוד שהוא שמוש ת"ת,

29 ר' יהודה אריה ממודינה, ארי נהם, מהדורת נ"ש ליבאוויטש, ירושלים, תרפ"ט, עמ' נא.

וטעות נפל בהוראתם, והרי הם בכלל מבלי עולם ויש לגעור בהם³⁰ כיוצא בזה דבר גם ר' יואל סירקיש בעל הב"ח בגנות המורים על-פי שולחן ערוך, ויאמר: 'הם המורים בתורה שלא כהלכה, כי לא ידעו שורש של הוראה מכטן מי יצאו הפסקים, ובודים טעמים מלבם וע"י כך מרכיבים מהלכות בישראל³¹, ובחריפות יתירה, הגובלת בזיוולת, יאמר ר' מאיר מלובלין: 'אין ממנהגי ומדרכי להיות עסקי בדברי בעל ש"ע, וק"ו לבנות יסוד באיזה הוראה על דקדוק סודות דבריהם כי... הם דברים נלקטים מחברים מדברים נלקטים נפרדים, שכמה פעמים לא יצדק חבורם³².

אירע למרן בחיבור שולחן ערוך מה שאירע להם לספרי הפסקים שלפניו. לא עבר זמן רב מעת שהרמב"ם בירר ופסק את ההלכות, עד שרבו עליו מחברים ששקלו וטרו בדבריו, ביארום והשיגו עליהם והחזירונו אל מה שקדם להרמב"ם. משרבו ועצמו החיבורים והפירושים על משנה תורה, וכן ספרי דינים והלכות, עמד ר' יוסף קארו (לאחר ארבע מאות שנה), וחיבר את השולחן הערוך³³. לא יצאו אפילו שנים אחדות עד שגם לספרו קמו מפרשים והחזירו את הגלגל אחורנית. כבר הרמ"א התרעם על מרן (בהקדמתו לתורת החטאת), ש'כל דבריו בש"ע כנתנו מפי משה הגבורה, ויבואו התלמידים וישתו דבריו בלא מח' לוקת ובוזה יסתור כל מנהגי המדינות'. יצאו דבריו אלה מפיו ומיד ר' חיים ב"ר בצלאל, אחיו שלמהר"ל מפראג, מדד לו באותה מידה, בהקדמה לספרו ויכוח מים חיים:

כתב רק מנהגי מדינת פולין, ואין לבטל מנהגי אשכנז מפני מנהגיו, כמו שלא רצה בעצמו לבטל מנהגיו מפני מנהגי בני מורח... ואומר כי תמיה נשגבה מאד מן הרב ז"ל מה שקבע עצמו לבדו לקבוע הלכה ולעשו' מנהגים חדשים בניני איסור והיתר, ואפי' חכמי בני דורו לא צירף עמו...

וזחי תגובת פרשנות בספרות ההלכה עד שהיתה לחוק שאין מגווס ממנו. משקם פוסק נודע שרצונו להקל מעל החכמים את עול ריבוי העיון בספרים הרבה, יוצאים כנגדו כמה חכמים ומעמיסים על חיבורו עוד ספרים הרבה. ושמה יחיד הוא מקרהו שלמרן ומיוחד, שמחבר הקצר הוא מחבר הארוך וזה תלוי בזה ושניהם מופיעים בנמן אחד. תלמידי חכמים שאהבת העיון תלויה בהם שמים פניהם נוכח הארוך או יאחזו בזה וגם מזה לא יניחו את ידם. כמה פירושים מאלה נדפסו מסביב לשולחן הערוך. מצד אחד גרמו שיתפשט בקהילות ישראל ומצד שני הפקיעו ממרן את מגמתו לעשותו 'לקטנים ולגדולים'. הביאו לתוך ספריהם סברות ודעות לרוב, עד ששולחן ערוך נעשה לנחלתם שלתלמידי חכמים, ואתה מוצא בהם

30 חידושי אגדות, סוטה כב ע"א.

31 שו"ת בית חדש, סי' פ, פרנקפורט דמיין תמ"ז, דף נח, ג.

32 שו"ת מהר"ם מלובלין, סי' יא, מיץ תקכ"ט, דף ז, ב. כנגד זה כתב ר' שבתי כהן בעל שפתי כהן: 'וקיימו וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האמור במטבע הקצר שו"ע והגהת רמ"א, ולדעתי אין פסק כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם, רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כונת הכותב. וחפץ ה' בידם הצליח' (קיצור תקפו כהן, דף לט סוף עמ' ג. והעירני על כך בטובי הגאון הרב שלמה זלמן אירבך יצ"ו אחרי שקרא את מאמרי זה). ועל יחסם שלחכמי אשכנז ופולין לשולחן ערוך, ראה י"א גרינוואלד, הרב ר' יוסף קארו זמנו, ניו יורק תשי"ד, עמ' 175-180.

33 ראה דברי המגיד בעניין זה: 'כל חכמי אורייתא מלפין עלך זכותא קמי קב"ה: הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, בגין דאת עסיק ומבאר מילהון, וכי מוזמן רב אשי 'לא הות הלכת'... והרמב"ם הפליא לעשות... ומאז ועד השתא לא אתעורר חד ללקט מילי כולהו כמה דאתעוררת אתה' (חלק ב, דף ג, א).

פנים להיתר ופנים לאיסור, והבא להורות על-פיהם, פעמים הריהו בחינת נכנס לגן המבוכות. מספר קטן שיכול אדם 'לישא בחיקו' הפך, איפוא, השולחן הערוך לספר גדול ורחב (שמונה כרכים) שרק נגר ובר נגר יכול לשאתו.

[לאחר זמן מצאתי כדברים האלה ב'ספר ראביה' לר' אליקים המילואהגי ומפני שדבריו ברורים ונכונים יובאו כאן בלשונו. לדעתו פתח מרן תקופה חדשה בתולדות ההלכה:

עמד רבינו יוסף קארו ואסף ביתה יוסף כל הדעות... וסידר כל הדינים בש"ע שלו, ונמשכו אחריו הרבנים ותלמידיהם, ועשו תורתם קבע בספרו לפסוק כמותו להקל ולהחמיר. ואף הוא היה מתכוון להוציא חיבור כולל כל הדינים הנוהגים בזמנינו, שלא יצטרכו לחיבורים רבים. אכן לא נתקיימה מחשבתו, כי הרמ"א ויתר האחרונים חלקו על הכרעותיו וסברותיו, ונתרבו פירושים על בעלי השולחן ערוך וספרים חדשים, ושאלות ותשובות אין מספר עוסקים בשקלא וטריא איך לפסוק הדין. וחזר הדבר לכמות שהיה³⁴.

חברו, איפוא, כמה סיבות להתפשטותו שלשולחן הערוך. בראש ובראשונה קיצורו, כדי שכל איש יוכל למצוא בו בנקל כל דין ודין. מצד אחד הלינו על מרן בשל כך ומצד שני דבר זה גרם שנתקבל בכל ישראל; סידורו, שהובאו בו כל הדינים הנוהגים בזמן הזה על-פי הרמב"ם ובעל הטורים ובלשונם³⁵; חיימנעותו שלמרן מלציין מקורותיו וכן שבדרך כלל לא הביא סברת החולקים, נחנה מקום לבעלי ההלכה להתגדר בו. הם דיקדקו בלשונו ושקלו וטרו בדבריו כמו בתלמוד ובמשנה תורה. הגדילו לעשות בעל שפתי כהן ובעל טורי זהב. וכיוון שהמפרשים היו מגדולי המורים, שוב לא יכול שום פוסק לפסוק אלא על-פי השולחן הערוך, אף גם מבלי להודקק לדעת הפוסקים הקודמים³⁶.

כמעשה מרן בהלכה, ביקש ר' דוד ב"ר אברהם שמריה, תלמיד ר' ישראל סרוק שהיה מתלמידי האר"י, לעשות לספר הזהרה, ואלה דבריו:

ואם לא שמעת הלא ידעת וראית את הרב הגדול מה"ר יוסף קארו ולה"ה, אשר חבר שלחן ערוך קצר וכשר לפני בני ישראל, כי לא רבים יחכמו לקרות בד' טורים, וזה שקורים בו קטנים וגדולים. כך אם תכתוב כל הדברים המבוארים הנאמרי' בספ' הזהר בקצור³⁷.

ראוי לסיים פרק זה בדבריו שלגדול המחברים, ר' שמואל גארמיזאן, מתקיפי ארעא דישראל לפני כשלוש מאות וחמישים שנה. כל פסק שלו וכל תשובה הוא פותח בלשון זה 'כבר הורה ופסק הבית יוסף' וכן השולחן הערוך. לדעתו גם דברים המפורשים בתלמוד ובפוסקים יש להביא עליהם דברי מרן. וכך השיג על ר' שלמה אלגאזי, מגדולי דורו:

תימה דשבק מר מלתא דפשיטא לדרדקי דברי רב בש"ע והביא דברי הגהות מיימו', אטו מי לא ידע דכל דין הנדפס בש"ע שורשו פתוח אלי מים מהתלמוד ומהפוסקים. ולפחות היה למכת"ר לפרש כי כן פסק הרב בשלחנו הטהור... ועוד תימה על מכת"ר

34 ספר ראביה, אופן 1837, דף כג, ג.

35 על מגמה כזו לאחד את דברי הרמב"ם ובעל הטורים, שקדמה למרן, ואת-כך לצרף אליהם גם את דברי מרן בשולחן ערוך, ראה במאמר ספר בית יוסף והמפנה שחולל בספרות ההלכה, לעיל, עמ' שמד.

36 ראה בועז כהן (לעיל, הע' 19), שם.

37 תורת אמת, שאלוניקי שס"ד, הקדמה דף א, ב.

איך מלאו לבו לומר כי בש"ע למד דינו מהגהו' מיימור, דליתא, דלא למד דינו אלא מדברי הגמ' בהדיא, תלמוד ערוך מדברי רמב"ם כמו שיראה הוראה.³⁸
אכן, חכמי הספרדים, ברצותם לומר ששולחן ערוך ראש וראשון הוא בחשיבות לפסק ההלכה, כינוהו 'שולחן הטהור'. וכך היו כותבים: 'פסק מרן בשולחנו הטהור', והאשכנזים לעומתם אומרים על יהודי שומר תורה ומצוות 'יהודי של השולחן הערוך'.
וכבר בדורו של ר' שמואל אבוהב עמד ר' שמואל פלורניטין בשאלוניקי וקבע שלא ייקרא תלמיד חכם אלא אם כן יהיה שולחן ערוך מורגל על-פיו. וזה לשונו: צריך שיהיה יודע בדינים המורגלים בהם ושונים אותם תדיר, והם דינים הנבוקים [הנקובים?] בשולחן הערוך אשר לפנינו מהרב מוהריק"א ז"ל, ואעפ"י שאין יודעין אותם בשורשן ובטעמם, במוצאיהם ובמבואיהם, מ"מ שורת הדין כפי פשוטן הם מבינים וסברי מה שהם לומדי', דבלאו הכי כבר אמרנו שאינם בכלל ת"ח כלל.³⁹
כלומר, מעתה שוב אין צורך בהבנת המקורות, בעיון בס' בית יוסף ובפוסקים. השולחן הערוך הוא לבדו יש בו בכדי להורות על-פיו כל הוראה.⁴⁰

הערה

למאמרו של אליאב שוחטמן, 'על הסתירות ב"שולחן ערוך" ועל מהותו של החיבור ומטרותיו' (אסופות, ג, השמ"ט, עמ' שכג-של)

קו חדש בבירור מגמת מרן בחיבור שולחן ערוך, נטה אליאב שוחטמן, ואילו הוא מכונן את דברי המקורות, לאמור שמרן לא התכוון בחיבורו לספר פסקים, שאם זו היתה כוונתו, היה מסתפק בקביעת הלכה אחת, כמו שעשה הרמב"ם, ולא היה מביא כמה דעות. ברם, למימי הרמב"ם ועד זמנו שלמרן נתחברו ספרי הלכה לרוב. ברוב היגים לא היה לו להרמב"ם אלא להכריע כהר"ף ואילו מרן הייב היה להידוקק להם, ובייחוד לפוסקים הנודעים הרא"ש, בעלי התוספות והרשב"א וכיוצא ב. לא זו בלבד. מרן ודאי פסק הלכה, והוא על-פי הכלל הידוע: הלכה כיש אומרים אחרון. וכל שהביא דעות שונות, הוא כדי להציל את עצמו מן המשיגים, כמות אלה שהשיגו על הרמב"ם משום שלא רימו על-פי מה פסק. שלושה בעלי הוראה שמרן הביא דעותיהם, ראש וראשון הוא הר"ף, ואחריי הרמב"ם שהיה תלמיד תלמידו והרא"ש תלמידים שלבעלי התוספות, שבספר פסקו כמותו אפילו נגד דעת הרמב"ם ופסקו כהרמב"ם אם אין הרא"ש חולק עליו.
כלום יש חכמה גדולה מזו? הללו אבות ההוראה ומתברי ספרי פסקים שעד מרן לא קמו כמותם, ומה שהורו הם אם יורה אחר שלא כמותם — אין שומעים לו. וגם אם תאמר שלא דיי בכלל הנ"ל, אין אתה יכול לומר שמרן לא פסק הלכה. כוונתו היתה לומר שזו דעתו, אבל אתה רשאי לסבור כאחד מן היש אומרים' האחרים ותו לא, שבאלה ובב"י נתמצו הדעות. ואם אין אתה מסתפק באלה הרי אין לדבר סוף, והמגמה להורות הלכה נהפכת על פניה.
והתוכחה שלענין הסתירות, והטעם שאם אתה אומר שאין שו"ע ספר פסקים, הרי שאין צריך לשרור התאמה בכל דין ובמקום אחד יכול לפסוק כדברי פוסק אחד ובמקום אחר כדברי פוסק אחר, אין במשמעו אלא שבכוונת מכוון נהג כך מרן, לערב דברים ולבלבלם ולהטות את המעיין. וכי כיצד ידע אדם מתי לנהוג כך ומתי לנהוג אחרת? ולפי זה אפשר שפעם ינהג כדעה אחת ופעם כדעה שנייה. וכבר מלתי אמורה, שספרים גדולים ומקיפים לא ימלטו מסתירות, והרמב"ם יוכיח.

38 שו"ת משפטי צדק, ירושלים תש"ה, סי' סג, עמ' פא. וראה במבוא לס' אמרי בינה, שיטת ר"ש גארמיואן לסגהדרין, יד הרב נסים תשמ"ח, עמ' טו.
39 מעיל שמואל, שאלוניקי תפ"ה, סי' יו, דף כט, א.
40 ובענין קבלת הוראות מרן, ראה לעיל, עמ' שטט-שנ.

אמת שבעלי הלכה, ובייחוד האשכנזים, נתנו כמה טעמים לסברתם שלא היתה כוונת מרן שיפסקו דין על-פי שו"ע. ברם, כל אחד נתן טעם לפי מגמתו שלו. וכולם יכולים אנו לקבוע כללים על-פי מי שלא שמע ממרן ולא נמצא בסביבתו? דבריהם בטלים בפני דברי מרן שקבע בהקדמתו כי השו"ע יש בו 'הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים'. וכיצד מי שמביא לשון זה יכול לומר שמרן לא רמו שמטרתו היתה הלכה אחת? וכדי לאושש את דעתו נתלבט הכותב עד שהעלה מזור לסברתו, והיא שהלכה פסוקה אין הוראתה אלא הלכה מנוסחת בצורה פסקנית קצרה וברורה, ותו לא. אבל זה לשונו שלרמב"ם שכתב בהקדמתו לס' המצוות, שלא יביא בחיבורו 'כי אם הלכה פסוקה'.
לא זו אף זו, כיצד יכול המחבר לומר שמרן שם לו 'למטרה לעשות את הטור בסיס עיקרי לעבודתו הספרותית' וכי מב"י אינו מביא אלא במקומות מעטים, ובה בשעה להביא דברי מרן שמגמתו היתה 'ללקט שושני ספירי אמריו [של ב"י] בדרך קצרה'. אין זאת אלא כפיית דעה זרה על מרן, שהיא בניגוד גמור לדבריו. מלשון זה שלמרן, שיש בו ממידת הצניעות והענווה, מסיק הכותב גם שבדעת מרן היה לחבר 'לקט' מתוך הטור, 'כספר קיצורים' שכמותם הרבה בספרות ההלכה.
אמת שכמה מן הפוסקים אמרו שאם הימצא סתירה בדברי מרן, וכן הרוצה לדעת שורשו שלדין — יעיין בבית יוסף. מה צודק מזה? כלום יעלה על הדעת ששו"ע ידחק מפניו את אביו מולידו וכי שוב אין צורך לעיין בב"י לשם פסיקת ההלכה? משהשיגו על שו"ע כמו שהשיגו על משנה תורה, השיב מרן תשובה נצחת (בהקדמה לס' כסף משנה), שיפה לשני החיבורים: 'ואם ימצא איזה חכם גדול שלא ירצה לעמוד על ברירתו של רבינו... מי מעכב על ידו מלעיין בספרי הגמרא והמ"ד חברים? ... אם יהיה נחפז לפסוק, יסמוך על דעת רבינו, וגם כשלא יהיה נחפז, שאם אתה אומר כדעת א"ש, שו"ע אינו אלא כמפתח לטור ולב"י, אתה שם ללעג ולקלס את מעשהו שלמרן, והרי מפתח כזה סידר מרן לשני ספרים אלה, ויש במשמע דבריו שעל מגן קבעוהו כל הפוסקים כל הדורות כספר הפוסקים שלעם ישראל. והם שספר הפוסקים הערוך לא סר מעל שולחנם, לא ידעו ולא הבינו מה שיש בו ומה עניינו, עד שאגו נבוא ונלמדס זאת? וכל האמירות שאין להפחית כלל מערכו שלחיבור הם תרתי דסתרי ודברי נחמה שאינם ראויים אפילו למי שאינו גדול. ואידך זיל גמור בשני המאמרים על שו"ע ובמאמר על בית יוסף שבקובץ זה. ותן לחכם ויחכם.